

СУДЛАРДА ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ЖИНОЯТЛАРИ ҲАҚИДАГИ ИШЛАР БЎЙИЧА АЙБГА ИҚРОРЛИК ТЎҒРИСИДАГИ КЕЛИШУВНИ КЎРИБ ЧИҚИШ МАСАЛАЛАРИ.

*Ўзбекистон Республикаси Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси
мустақил изланувчиси*

Ш.И.Хамраева

Аннотация: *мазкур мақола вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар бўйича айбга иқдорлик тўғрисидаги келишув институтини татбиқ қилиш масалаларига бағишланган.*

Мақолада вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар бўйича айбга иқдорлик тўғрисидаги келишув институтини жорий этиш билан боғлиқ қонунчилик таҳлил қилинди.

Калит сўзлар: *вояга етмаган судланувчи, айбга иқдорлик тўғрисидаги келишув, прокурор, қонуний вакил, суд мажлиси, ҳимоя тараф, жиноятни фош қилиш, жиноий гуруҳ.*

Аннотация: *данная статья посвящена реализации института соглашение о признании вины по делам о правонарушениях несовершеннолетних.*

В статье проанализировано законодательство, связанное с введением института соглашение о признании вины по делам о правонарушениях несовершеннолетних.

Ключевые слова: *несовершеннолетний подсудимый, соглашение о признании вины, обвинитель, законный представитель, судебное заседание, защита, раскрытие преступления, преступная группа.*

Annotation: *his article is devoted to the implementation of the institution of a plea agreement in cases of juvenile delinquency.*

The article analyzes the legislation related to the introduction of the institution of a plea agreement in cases of juvenile delinquency.

Key words: *juvenile defendant, plea agreement, accuser, legal representative, court session, defense, crime detection, criminal group.*

Мамлакатимизда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш мақсадида одил судловнинг самарадорлиги ва сифатини ошириш устивор йўналишлардан бири сифатида белгиланди. Хусусан, 2016 йил 21 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 4850-сонли “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони фикримизнинг исботидир. Мазкур ҳужжатда судда жиноят ишларини юритишнинг соддалаштирилган тартибини жорий этиш юзасидан қонун лойиҳасини тайёрлаш назарда тутилганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга. Шунга кўра, Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 18 февралдаги “Ўзбекистон Республикасининг жиноят ҳамда жиноят-процессуал кодексларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ жиноят-процессуал қонунчилигимизда айбга иқдорлик тўғрисидаги келишувни тузиш муносабати билан алоҳида тоифада иш юритишга оид янги интитутни жорий қилинди. Мазкур тоифадаги иш юритиш ЖПКнинг 62¹-бобида (586¹-586¹⁰-моддалар) кўрсатилган қоидалар асосида тартибга солинади. Ҳуқуқ назариясига кўра, бу тоифадаги ишларни юритиш суд-тергов амалиёти талабидан келиб чиқиб, хусусан, жиноий гуруҳлар билан курашиш ва иштирокчиликда содир қилинган жиноятларни очиш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш мақсадида жорий қилинган. Ушбу келишувни жорий қилиш мақсади шахсни жиноят қурбони бўлишидан сақлаш, гумон қилинувчи, айбланувчининг суриштирув ёки тергов органи билан ҳамкорлиги натижасида олинган маълумотлар ёрдамида содир қилинган бошқа жиноятларни очиш шунингдек, янги жиноят содир қилинишини олдини олишга қаратилган. Айблов ва

судлов органларининг вақтини тежалиши мазкур институтнинг ижобий жиҳатларидан бири ҳисобланади. Бинобарин, келишув институтни қўллаш тартиби шахснинг конституция ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган ҳуқуқ ва манфаатларининг ҳимоясига асосланади. Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал қонунчилигида турли ҳуқуқ соҳаларининг элементларидан юзага келган айбга иқрорлик келишуви институтининг жорий қилиниши бир қатор объектив сабабларга ҳам боғлиқ. Фикримизча, асосий эътиборни бир гуруҳ шахслар томонидан содир қилинган жиноятларни аниқлаш, айбдорларни фош қилиш ва тергов қилиш билан боғлиқ муаммоларнинг мавжудигига қаратиш лозим.

Шунингдек, жиноят ишларини юритишда келишув интитутининг қўлланилиши иштирокчиликда содир қилинган жиноятларни тез очиш ва тергов қилишда объектив қийинчиликларнинг мавжудиги, локал, яширин шароитларда содир қилинган жиноятларни фош қилишнинг мураккаблиги, иш юритишда тортишув ва инсонпарварлик принципларини амалга оширилиши, бир неча йиллар олдин содир қилинган жиноятларни фош қилиш, айлов ва ҳимоя тарафларининг амалда норасмий келишуви каби ҳолатлар билан ҳам боғлиқ. ЖПКнинг 586¹-моддаси 2-қисмига асосан келишув гумон қилинувчи, айбланувчи ўз ҳаракатларининг моҳиятини, шунингдек ўзи берган илтимосноманинг оқибатини англаб етган, гумон қилинувчи, айбланувчи суриштирув ёки тергов органи томонидан қўйилган гумонни ёхуд айбловни, иш бўйича мавжуд бўлган далилларни, шунингдек етказилган зарарнинг хусусияти ва миқдорини инкор этмаганда ҳамда уни бартараф этганда, шунингдек, илтимоснома ихтиёрий равишда ва ишда иштирок этаётган ҳимоячи билан маслаҳатлашувлар ўтказилганидан кейин тузилади. ЖПКнинг 586¹-моддаси 3-қисмига кўра гумон қилинувчи, айбланувчи жиноятни тергов қилишга кўмаклашади, у жиноят оқибатида олинган мол-мулкнинг топишга, жиноятга алоқадор бошқа ахборотни тақдим этишга доир мажбуриятларни олади ҳамда жиноят оқибатида етказилган зарар бартараф этади. Ушбу қоидаларга мувофиқ қуйидагиларни жиноят ишларни

юретишда айбга иқрорлик тўғрисидаги келишувни тузишнинг асослари сифатида белгилаш мумкин: 1) жиноятларни тез ва тўла очиш ва тергов қилишда айбланувчи кўмагининг зарурлиги; 2) жиноят содир қилган бошқа айбдорларни аниқлаш ва фош қилиш ва жиноят оқибатида олинган мол-мулкнинг топишга бўлган зарурат.

Таъкидлаш жоизки, келишув тузишни тартибга солувчи нормаларнинг жиноят-процессуал қонунчилигимизда белгиланиши ижобий характерга эга. Мазкур “келишув” айниқса, бир гуруҳ шахслар томонидан содир қилинган жиноятларни тергов қилиш билан боғлиқ. Бундан кўриниб турибдики, жиноят содир қилган иштирокчилардан бири билан келишув тузиш, терговни қисқа муддатларда амалга ошириш ва келгусида жиноятни очишда фойдаланилиши мумкин бўлган, муқаддам терговга маълум бўлмаган маълумотларни аниқлаш имконини беради. Баъзи бир олимларнинг фикрича, келишув институтининг салбий жиҳатлари айбланувчи ўзини ўзи ёлғон айблаш ҳолати, натижада айбсиз инсоннинг айбланувчига айланиб, жиноят содир этган шахснинг жазосиз қолиб кетиши, шунингдек, содир этилмаган жиноят учун айблов эълон қилиш ҳолатларида намоён бўлади¹. Бу каби ҳолатларни олдини олиш мақсадида, қонунчилигимизда айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув суд томонидан тасдиқланиши белгилаб қўйилган. ЖПКнинг 586⁷-моддаси 1-қисмига асосан айбланувчи ва прокурор ўртасидаги якуний келишув суд муҳокамасида кўриб чиқилади. Бундай келишувни тузиш муносабати билан суд қарорини алоҳида тартибда чиқариш ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, айбнинг мазмуни ва ҳажмига нисбатан тортишувнинг мавжуд бўлмаганлиги сабабли суд муҳокамасининг соддалаштирилган тартибда ўтказилади. Суд айбга иқрорлик тўғрисидаги келишувга оид ишларни кўриб чиқиш чоғида: келишувни тузишда гумон қилинувчининг, айбланувчининг процессуал ҳуқуқлари таъминланган-таъминланмаганлигини ва ЖПКнинг 586¹-моддасида кўрсатилган талабларнинг бажарилган-бажарилмаганлигини; келишувнинг гумон қилинувчи, айбланувчи томонидан ихтиёрий равишда тузилган-тузилмаганлигини; гумон қилинувчи,

айбланувчи келишувнинг моҳиятини, унинг шартларини тушунган-тушунмаганлигини, унинг оқибатларини англаб етган-етмаганлигини; судланувчи келишувни қўллаб-қувватлаши ёки қўллаб-қувватланмаслигини; гумон қилинувчи, айбланувчи етказилган зарарни бартараф этиш чораларини кўрган-кўрмаганлигини аниқлайди ва натижасига кўра суд томонидан келишув тасдиқланади, келишув тузган судланувчига нисбатан ҳукм чиқарилади. Ёки келишув тузиш асослари мавжуд бўлмаганда уни рад этади ва жиноят ишини прокурорга юборади.

Жиноят ишларни юритишда ушбу институтни амалга оширишнинг ижобий жиҳатлари билан бир қаторда ЖПКнинг 62¹-бобда назарда тутилган нормаларни қўллаш билан боғлиқ муаммолар ҳам мавжуд. Фикримизча, келишув институтининг камчиликларидан бири бу – унда жиноят процессининг алоҳида тоифадаги иштирокчиларига масалан, вояга етмаган айбланувчиларга нисбатан айбга иқдорлик тўғрисидаги келишувни суд томонидан кўриб чиқишда махсус нормаларни (ЖПКнинг 60-боби) қўллаш (қўлламаслик) масаласининг назарда тутилмаган. Ваҳоланки, ЖПКнинг 62¹-бобига мувофиқ айбга иқдорлик тўғрисидаги келишувга доир ишлар умумий тартибда суд муҳокамасида кўриб чиқилади. Шунингдек, ушбу кодекснинг 547-моддасида жиноят қилгунга қадар ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг жиноятлари ҳақидаги ишларни юритиш тартиби умумий қоидалар билан бирга ЖПКнинг 548 — 564-моддалари асосида юритилиши ҳам кўрсатилган. Назаримизда, бундай ҳолатда вояга етмаган айбланувчига нисбатан келишувни суд томонидан тасдиқлашга оид нормаларни қўллаш амалиётини бир хиллаштириб бўлмайди, аксарият ҳолларда эса бу каби қонунчиликдаги ноаниқликлар вояга етмаган айбланувчи билан келишувни тузиш амалиётидан “қочиш”га йўл беради. Қайд этиш жоизки, келишув институтини қўллашнинг мақсадларидан бири бу жиноятни очишга ёрдам берган шахсга нисбатан инсонпарварлик нуқтаи назаридан муносабда бўлиш ҳисобланади. Айниқса, ижтимоий хавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган жиноятларни содир қилган ёки биринчи марта жиноят содир қилган вояга етмаганларга нисбатан

келишув тузиш билан иш юритишнинг соддалаштирилган тартибини қўллаш долзарбдир. О.Тошев Германия давлатининг айбга иқрорлик тўғрисида келишув тузишга оид ҳуқуқ амалиётини ўрганиб, келишув тузган вояга етмаган айбланувчига ҳимоя ҳуқуқини ва малакали юридик ёрдамни таъминлаш механизми батафсил баён қилинишига оид қоидаларни белгиламасдан келишувга оид қонунларни қўллашда қийинчиликка дуч келиши ҳақидаги фикрини билдирадиⁱⁱ.

Е.Л.Федосееванинг таъкидлашича, “суриштирув ва дастлабки тергов давомида вояга етмаган айбланувчи, гумон қилинувчи билан судга қадар келишув тузиш мумкин эмас, бу тоифадаги ишлар процесснинг умумий қоидаларига асосланиши лозим”ⁱⁱⁱ. Судда иш юритишнинг айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув интитутини вояга етмаган гумон қилинувчи ёки айбланувчига нисбатан қўлламаслик, унинг ишни соддалаштирилган тартибга кўриш ва белгиланган жазони енгиллаштиришга бўлган ҳуқуқлари бузилади. Шунингдек, ўн олти ёшга тўлмаган шакларни уларни келишув тузиш, унга кўра ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва мажбуриятларни бажаришга лаёқатсиз деб бўлмайди (Фуқаролик кодексининг 27-моддаси). М.В. Головизнин илмий ишларида^{iv} вояга етмаган гумон қилинувчи, айбланувчининг тўғридан-тўғри айбига иқрорлиги тўғрисидаги келишувни тузиш масаласига алоҳида эътибор қаратиб, прокурор билан ҳимоя тарафнинг бевосита шартлашиши вояга етмаганнинг келгусидаги шаклланишига ижобий таъсир қилмайди деб фикр билдиради. А.В.Гогоевскийнинг таъкидлашича^v, вояга етмаган гумон қилинувчи, айбланувчи билан айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув тузиш мумкин эмас. Бу ҳақида илтимоснома терговчи томонидан рад қилиниши шарт. Чунки, айбга иқрорлик тўғрисидаги келишувга оид суд муҳокамаси фақат умумий тартибда кўрилади. Жиноят-процессуал қонунчилигида вояга етмаган айбланувчи билан унинг айбига иқрорлиги тўғрисида келишув тузиш ҳақида нормалар белгиланмаган. Шу билан бирга ушбу тоифадаги шахсларга нисбатан жиноят ишларини кўришда ҳимоячининг иштироки шартлиги ва қонуний вакилнинг қатнашишига йўл қўйилади. Бинобарин, вояга етмаганлар билан айбга иқрорлик

келишувини тузиш мумкин. Умуман олганда, бу икки институт - вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишларни ҳамда гумон қилинувчи, айбланувчи билан келишувини тузишга оид жиноят ишларини судда кўришнинг ҳуқуқий характерининг ўзига хос хусусиятларига эътибор қаратиш лозим бўлади.

Жумладан, ЖПКнинг 586⁵-моддасида белгиланган қоидаларни инобатга олиб, суд муҳокамасида айбга иқрорлик келишувини тузган судланувчининг шахсига оид қуйидаги ҳолатлар текширилиши лозим бўлади:

1) дастлабки тергов давомида судланувчининг содир этилган жиноятни фош этишдаги, ушбу жиноятнинг бошқа иштирокчиларига нисбатан жиноий тақибни амалга оширишдаги, жиноий йўл билан орттирилган мол-мулкни аниқлаш ва қидириб топишдаги иштирокчилик чегараси ва даражасини;

2) содир этилган жиноятни фош этишда, ушбу жиноятнинг бошқа иштирокчиларига нисбатан жиноий тақибни амалга оширишда, жиноий йўл билан орттирилган мол-мулкни аниқлаш ва қидириб топишда гумонланувчи, айбланувчи билан айбга иқрорлик келишувини тузишнинг аҳамияти;

3) айбга иқрорлик келишувини тузиш натижасида жиноий ҳодисанинг аниқланганлиги ёки жиноят иши қўзғатилганлиги;

4) келишув тузиш натижасида гумонланувчи, айбланувчининг, унинг яқин қариндошларининг ва бошқа яқинларининг шахсига нисбатан юзага келиши мумкин бўлган хавф даражаси (586³-моддаси 4-қисми).

Пекин Қоидаларининг 5.1-бандига кўра вояга етмаганларга нисбатан одил судлов тизими биринчи навбатда вояга етмаган боланинг фаровонлигини таъминлашга йўналтирилган. Ушбу қоидани бир гуруҳ олимларимиз қуйидагича изоҳлайди: “Ҳуқуқ-тартибот органлари билан вояга етмаган ҳуқуқбузар бола ўртасидаги алоқалар вояга етмаган боланинг ҳуқуқий мақоми ҳурмат қилинадиган, вояга етмаган боланинг фаровонлигига кўмаклашадиган ва ишнинг барча жиҳатларини тегишли ҳисобга олган ҳолда болага зиён етказишдан эҳтиёт бўлинадиган тарзда амалга оширилиши керак.

Демак, ЖПКнинг 586³-моддаси 4-қисмида кўрсатилган 1 ва 2-ҳолатларнинг вояга етмаган гумонланувчи, айбланувчи иштирокида аниқлаш бирор бир эътирозга сабаб бўлмайди. Бироқ, айбга иқrorлик келишуви тузилган шахс иштирокида жиноий ҳодисани аниқлаш, шу сабабли унга ҳамда унинг яқин қариндошларига нисбатан хавфни юзага келиш эҳтимолининг мавжудлиги каби ҳолатлар вояга етмаган гумон қилинувчи, айбланувчи билан тўғридан-тўғри ушбу мазмундаги ҳамкорлигини рад этади. Германияда вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар “Вояга етмаганлар бўйича суд ишларини юритиш тўғрисидаги”^{vi} қонуни билан тартибга солинади. Ушбу қонуннинг саккизинчи кичик бўлими вояга етмаганларга нисбатан жиноят ишларини соддалаштирилган тартибда кўриб чиқиш деб номланиб, қонуннинг 76-моддаси асосан вояга етмаганнинг манфаатларига мувофиқ равишда, ҳақиқатни аниқлашга тўсқинлик қилмаган ҳолда ишни тез ва соддалаштирилган тартибда кўриб чиқилиши белгиланган. Мазкур қонуннинг 78-моддаси 3- қисми бу тоифадаги ишларни кўришда қонуний вакилнинг иштироки вояга етмаганнинг фаровонлигига хизмат қилиши ва унинг иштироки ишни кўришга у ёки бу шаклда тўсқинлик қилмаслигини (67-моддаси) инобатга олиб вояга етмаганнинг қонуний вакилининг мажбурий иштирокини назарда тутди. Юқоридагиларга кўра, вояга етмаган гумон қилигувчи, айбланувчи билан унинг айбига иқrorлиги ҳақида келишув тузиш мумкин. Чунки, ЖПКнинг 547-моддасида вояга етмаганларга нисбатан жиноят ишларини умумий тартибда кўриш туғридан-тўғри кўрсатилган. Бу бироқ ишни умумий тартибда кўриш вояга етмаган айбланувчининг шахсига оид маълумотларни (ЖПК 548-моддаси) батафсил текшириш имконини бермайди. Шунга кўра, биз вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни назарда тутадиган ҳам миллий ҳам халқаро стандартларга риоя қилишимиз зарур. Фикримизча, вояга етмаган гумон қилинувчи ёки айбланувчининг қонуний вакили иштироки билан боғлиқ бўлган жиноят-процессуал кодексидаги нормаларни ислоҳ қилиш талаб этилади. Чунки, жиноят

ишларини юритишда вояга етмаган шахсларга нисбатан процесснинг салбий таъсирларини имкон қадар камайтиришга қаратилган махсус нормалардан бири бу қонуний вакил иштирокининг белгиланганлигидир. Қонуний вакилнинг жиноят-процессда вояга етмагннинг ҳимоясини амалга оширувчи иштирокчилар тоифасига кириши, унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари шу мақсадга йўналтирилган (ЖПК 5-боб). Шу ўринда олимларнинг жумладан, И.Каталымова ўз илмий ишида^{vii} вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишларни кўриб чиқиш давомида педагог, психолог ва ҳимоячининг иштироки талаб этилиши сабабли гумон қилинувчи, айбланувчи билан судга қадар келишув тузиш вояга етмагннинг ҳуқуқ ва манфаатларига зид эмаслиги ҳақидаги фикрлари билан кўшиламиз.

Юқоридаги қонунчилик таҳлили, олимларнинг қарашларини инобатга олиб, вояга етмаган судланувчига нисбатан айбига иқрорлик тўғрисидаги келишув бўйича суд муҳокамасида судланувчининг қонуний вакили иштироки қатъий таъминлаш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

ⁱ Ахмедов Ш., Шарипова Н. Айбга иқрорлик бўйича келишув – қонунчиликдаги янги институтнинг афзалликлари.

ⁱⁱ О.Тошев. Романо-Герман ва англо-саксон ҳуқуқ тизимларига мансуб айрим давлатларда айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув институти. Periodica journal of modern philosophy, social sciences and humanities volume 14, January , 2023. - Б. 97.

ⁱⁱⁱ Федосеева.Е.Л. Заключение досудебного соглашения с несовершеннолетним подозреваемым (обвиняемым). // Наука. Теория.Практика. 2016.73 С. <https://cyberleninka.ru/article/n/dosudebnoe-soglashenie>.

^{iv} Головизнин М.В. Особый порядок принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве. дисс. ... канд. юрид. наук.: - М., 2012. – С. 110.

^v Гоголевский А. В. «Экспертное заключение на проект Постановления Пленума Верховного Суда РФ «О практике применения судами особого порядка судебного разбирательства уголовных дел при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве (глава 40.1 УПК РФ)» <http://spbu.ru/files/upload/science/expertiza>.

^{vi} Jugendgerichtsgesetz (JGG). "Jugendgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I S. 3427), das zuletzt durch Artikel 21 des Gesetzes vom 25. Juni 2021 (BGBl. I S. 2099) geändert worden ist".

^{vii} И.Каталымова. Досудебное соглашение о сотрудничестве или «делка с правосудием». «Молодежь о праве». Палата адвокатов Нижегородской области, Совет молодых адвокатов ПАНО. – Нижний. Новгород, 2015. – С 23.